

Vietējās pārtikas sistēmas

Olga Valciņa,

Mg.biol., Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniskā institūta BIOR direktora vietniece laboratoriju jautājumos

Aivars Bērziņš,

Dr.med.vet., Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniskā institūta BIOR direktors

Lekcija par šo tēmu nolasīta LĀB, RSU, Latvijas Veterinārārstu biedrības un Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniskā institūta BIOR rīkotajā konferencē *Latvijas produkts – veselīga izvēle* 2014. gada 25. septembrī.

Īsumā

Jēdziens *pārtikas sistēma* aptver visus aspektus, kas saistīti ar pārtikas ražošanu (audzēšanu, novākšanu, nokaušanu, apstrādi, iepakojšanu, sagatavošanu pirms patēriņa) un izplatīšanu (transportēšanu, tirdzniecību). Pārtikas sistēmas nosacīti var iedalīt divās lielās grupās: globālā industriālā pārtikas sistēma un vietējās pārtikas sistēmas. Rakstā izvērtētas vietējās pārtikas sistēmas priekšrocības, pārtikas ražošanas un transportēšanas ietekme uz vidi, raksturots vietējo produktu drošums veselībai un uzturvērtība.

Kas ir vietējā pārtika?

Nav starptautiski atzītas vienotas definīcijas vietējai pārtikai. Izpratne par to, kas ir *vietējs*, tāpat kā ļoti daudzi citi jautājumi, kas skar pārtikas kvalitāti, ir atstāti patērētāju ziņā, tomēr patērētāji visbiežāk ar šo jēdzienu saprot pārtiku, kas ir audzēta, ražota un iepakota patērētāja tuvumā. Dažādos avotos minēti atšķirīgi dati, taču vairākas aptaujas liecina, ka tādās lielajās valstīs kā ASV un Vācijā vidēji 100 km attālums ap patērētāju tiek uzskatīts par *vietēju* [7]. Mazākās valstīs, arī Latvijā, par *vietējās* teritorijas mērauklu var izmantot valsts administratīvo iedalījumu (novadi, pagasti, ciemi), tā var būt arī visa valsts vai pat valstu bloks, piemēram, Baltijas valstu iedzīvotājiem Latvijā, Igaunijā un Lietuvā ražotie produkti šķiet vairāk *vietēji* nekā Polijā ražotie.

Nevar likt arī vienādības zīmi starp jēdzieniem *vietēja pārtika* un *ilgtspējīga pārtika*, jo tehniski *vietējā pārtika* nozīmē tikai to, ka tā ir ražota *vietēji*, tomēr patērētāji visbiežāk vietējās pārtikas definīciju papildina ar tādiem apzīmējumiem kā "svaiga", "veselīga", "uzturvielām bagāta", "ražota sociāli atbildīgi", "ražota videi draudzīgi", kas kopumā nozīmē ilgtspējīgu pārtiku [4].

Kā vietējā pārtika nonāk līdz patērētājam?

Ir būtiskas atšķirības starp to, kā līdz patērētājam nonāk vietējie produkti un tā pārtika, ko ražo globālā industriālā sistēma. Atdzesētas pārtikas pārvadāšanas iespējas kombinācijā ar degvielas subsidijām ļauj transportēt konvencionālo pārtiku ļoti lielā attālumā par salīdzinoši zemām izmaksām. Globālā indus-

triālā pārtikas sistēma lielā mērā balstās uz centralizēto apstrādi un iepakojšanu, kas bieži vien ir tālu gan no audzētāja, gan patērētāja. Vietējās pārtikas sistēmas vērtība ir īsā distance starp audzētāju/ražotāju un patērētāju. Turklāt vietējās pārtikas sistēmās bieži vien nemaz nav nepieciešami tādi posmi kā iepakojšana, transportēšana, pārdošana starpniekiem un pat novākšana. Ļoti bieži vietējās pārtikas sistēmas sākas ar mazām, ilgtspējīgām ģimenes saimniecībām, kur produkti tiek apstrādāti vai nu tajā pašā saimniecībā, vai mazākos apjomos un transportēšana notiek īsākos ģeogrāfiskos attālumos [3].

Līdz patērētājam vietējā pārtika nonāk vai nu tieši no ražotāja, vai caur mazumtirdzniecību un institucionālajām shēmām.

Zemnieku tirgi ir izplatītākais veids, kā vietējiem produktiem nonākt tieši uz patērētāju galda. Visus šos tirgus raksturo kopēja, visbiežāk pašvaldības piešķirta vieta, kur ražotāji aci pret aci sastop patērētājus. Šādas tirdzniecības vietas var būt pastāvīgas un darboties visu gadu, bet izplatīta ir arī sezonālā tirdzniecība un arī tā sauktie gadatirgi, kad vietējie ražotāji tirgo savu produkciju noteiktā dienā un laikā.

Pasaulē nozīmīgu vietu ieņem *sabiedrības atbalstītā lauksaimniecība* (*Community Supported Agriculture, CSA Schemes*), kas pamazām arvien plašāku atsaucību gūst arī Latvijā. Šai vietējas pārtikas izplatīšanas sistēmai var būt vairāki veidi, bet tos visus kopumā raksturo personiski kontakti starp ražotāju un patērētāju, savstarpēja uzticība un liela patērētāju vēlme izziņāt visu par pārtiku, ko tie ēd. Šādās vietējās pārtikas izplatīšanas sistēmās iniciatori parasti ir patērētāji. Sabiedrības

atbalstītā lauksaimniecība ir viena no vienkāršākajām pārtikas izplatīšanas sistēmām [12]. Tradicionāli patērētājs, kam nav iespēju audzēt savu pārtiku, jau pavasarī vienojas ar zemnieku par noteiktu daudzumu, piemēram, kartupeļu un burkānu, kas tam rudenī būs nepieciešami. Daudzās valstīs arī samaksa notiek pavasarī, avansā, tomēr katrā šāda zemnieka/patērētāja savienība atrod ērtāko risinājumu. Daži patērētāji paši brauc rudenī pakaļ, citiem pieved klāt, citi izvēlas saņemt visa gada laikā mazākos apjomos – viss ir atkarīgs no savstarpējās vienošanās un uzticēšanās. Būfībā arī pārtikas saņemšana no lauku radiem ir sabiedrības atbalstītā lauksaimniecība, tikai šajā gadījumā nauda nav vienīgais norēķinu veids, jo bieži pilsētnieki brauc uz laukiem gan uz sējas darbiem, gan uz novākšanu, t.i., paši piedalās visā procesā.

Eksistē arī dažādas citas pārdošanas formas – zemnieku apvienības, kur viens zemnieks var tirgot arī kaimiņu saimniecību produkciju, pašnovākšanas saimniecības, kur patērētājs var atbraukt un pats novākt ražu, arī šeit samaksas forma variē – ir saimniecības, kur jāsamaksā par novāktu produktu svaru, bet ir arī tādas, kur patērētājs samaksā ar savu darbu, piemēram, no piecām novāktu ābolu kastēm patērētājs divas patur sev, bet trīs atdod zemniekam.

Vēl viens patērētāju iniciēts pārtikas iegādes veids ir tiešās pirkšanas pulciņi. Šajā kustībā patērētāju grupa atrod pārtikas piegādātājus, Latvijā visbiežāk tiek izvēlētas bioloģiskās saimniecības, kas reizi nedēļā piegādā savus produktus. Savukārt tiešās pirkšanas pulciņa dalībnieki brīvprātīgās dežūras veido kopējo pasūtījumu sarakstu, sagaida piegādātājus un sadala produktus katram pulciņa biedram atbilstoši sarakstam. Latvijā pašlaik ir vismaz 15 tiešās pirkšanas pulciņu, kas apvieno ~600 ģimenes un vairāk nekā 70 bioloģisko saimniecību [13]. Sākotnēji tas izklausās sarežģīti, tomēr brīvprātīgās dežūras katrai ģimenei iznāk vidēji reizi divos mēnešos, un tas ir atkarīgs no pulciņa lieluma.

Daudzās pasaules valstīs ir izplatītas arī patērētāju apvienības un kooperatīvi, piemē-